

ב"ה

סודו של עמוס

**הרפתקאותיהם של זקן מסתורי
ונער עטוי תכריך ארגמן**

סיפור עלילה תקופתי מימי שקיעת בית שני
מבוסס על מדרשי חז"ל

כתב וערך: לוי ליברוב
מאנגלית: שלום פופר

Principles Press
Brooklyn, New York

כתב וערך: לוי י. ליברוב
מנהל פרויקט: יוסף ליברוב

תירגם: שלום פופר
עריכה לשונית: ר. פלדמן
ציור עטיפה: יוליאן וויט
הגהה: מנחם שמח
עימוד ועיצוב: אולפני מימד 5

כל הזכויות שמורות לפי דין תורה
ולהבדיל, לפי הדין הבינלאומי להוצאת:

Principles Press
1923 Ocean Ave.
Brooklyn NY 11230
USA

אין לשכפל ספר זה או חלקים ממנו למטרות מסחריות
בכל צורה שהיא ללא אישור בכתב מאת המו"ל.

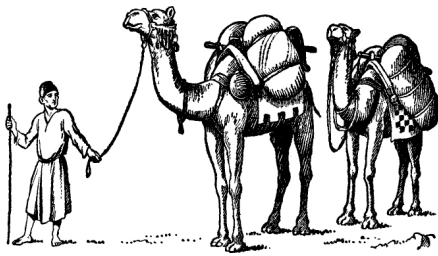
להערות, הארות, והזמנות בכמויות
לארגונים ולמוסדות חינוך ובכל ענייני הספר
ניתן ליצור קשר עם המו"ל בטלפון: 1-646-598-7746
או בדוא"ל: boyinpurple@PrinciplesMagazine.com
או לפנות לכתובת דלמעלה.

הערה חשובה:

בעוד שסיפור העלילה מבוסס על מדרשי חז"ל ועל עובדות ומקורות היסטוריים, חלקים נרחבים מהעלילה, כולל דמויות, שמות ושיחות רבות, הינם פרי דמיונו של המחבר.

תוכן העניינים

7	פרולוג
11	פרק א' / יהודי בודד במדבריות גזון
19	פרק ב' / פרה משוגעת
27	פרק ג' / אפרת
35	פרק ד' / מוכר הלבדים
43	פרק ה' / סיפורי סבתא
49	פרק ו' / סמוי מן העין
59	פרק ז' / רוחות זעם
67	אפילוג
70	הערות ומראי-מקומות
75	נספח / נוסחאות הסיפור במקורות חז"ל
85	נספח / זה באמת קרה? - פרשנות לאגדות חז"ל
101	בנימה אישית

פרולוג

עוד לפני שעלה עמוס הישיש על יצועו, יכול היה לנחש מה יחלום באותו הלילה. בעצם, קשה לקרוא בשם 'ניחוש' למשהו שהיה ידוע לו בוודאות של מאה אחוזים. היה זה אותו חלום שחלם בלילה שלפניו, ובזה שלפניו, ובזה שלפני פניו. על אף זכרונו הצלול מתקשה עמוס להיזכר בפעם האחרונה בה חלם חלום אחר.

ואכן, גם בלילה ההוא עמד עמוס בנמל אלכסנדריה וצפה בעוברים ובשבים. ושוב, באחת משיירות הגמלים העוברות למולו, צדו עיניו את הדמות ההיא, הילד בגלימה הסגולה. זה שגם אם ינסה בכל כוחו, לא יוכל למחות אותו מזכרונו.

הוא התחיל לרדוף אחריו, רגליו הזקנות נושאות אותו כאילו היה נער קל רגליים. אולם הגמלים היו מהירים ממנו, וככל שהוא מתקדם יותר, כך הולכים הגמלים ומתרחקים. בייאוש, תופס הוא סוס שצץ לו משום מקום, ומתחיל במירוץ מטורף, והנה, עוד רגע קט הוא משיג אותו...

אולם, ההמשך כמו ידוע מראש: פתאום צץ גדוד לגיונרים רומאים החוסמים את דרכו, וזהו, אבדה תקוותו האחרונה. הוא מתיישב על אבן סמוכה ומתחיל לבכות. וכתמיד, הוא חש ביד כבדה המונחת על כתפו.

די!!! הוא לא ימשיך עם סיפור האימה הזה. אין בו די כוח לשמוע את ניחומי ההבל של בנו אליהו, הוא ימשיך לבכות כאן עד שאלהו יתייאש. אולם היד לא מרפה, וכשהוא מרים את ראשו בסוף, הוא מגלה שחל שינוי בסיפור הידוע מראש. לא בנו אליהו עמד שם, אלא נווד ערבי חסון, שנראה היה כמנהיג שיירת הגמלים. "אל תהיה שוטה, יאהוד" אמר הלה בקולו העבה, "הרי גם הנבי מוסא גדל הרחק-הרחק, בארמונו של פרעה"¹...

כשהקיץ, עמד לידו אליהו, כתמיד. "תרצה ספל מים, אבא? כל הלילה לא הפסקת לבכות". עמוס קיבל בתודה את הכוס, בירך, ולגם באיטיות.

"אינני מבין, אבא" אמר אליהו לאחר הפסקה קצרה, "הרי כולנו עברנו את אותם המאורעות, אך רק אתה כואב ומתאבל כאילו זה קרה היום. מדוע אינך מסוגל להמשיך בחיים כמו כולנו"²?

טודו של עמוס

"באמת אינך מבין אליהו" ענה הישיש, "זה משהו אחר לחלוטין... לעולם לא תבין..."

ואו-אז היכה בו כברק. הנווד הערבי ההוא, מהחלום, היה מוכר לו. מוכר עד כדי כאב.

ואם זכרוננו לא החליט פתאום לבגוד בו, ובאמת מדובר באותו אדם, אז אולי בכל זאת יבוא יום שאליהו כן יבין? האם יכול להיות שאולי...

דמעה התגלגלה לה על לחיו.

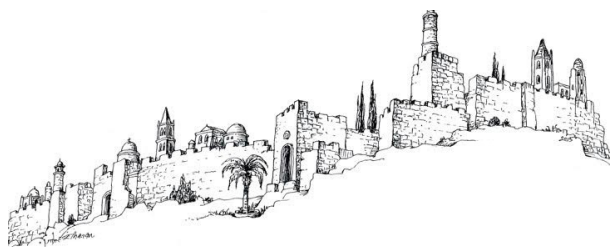
האם ייתכן שלמרות הכל לא אבדה תקוותנו?

* * *

אומרים שהמוות תמיד מפתיע.

כשעמד אליהו מאוחר יותר באותו היום אל מול הקבר הטרי, לא יכל שלא להרהר בזה. על אף שאביו עבר זה מכבר את גיל התשעים, מותו הצפוי בא כהפתעה גמורה.

אליהו מחה דמעה. נפלאות היו דרכיו של אביו - כל ימיו לא פסק מלכאוב ולדמוע, אך ראה זה פלא: הוא נפטר מן העולם כשחיוך רגוע ושליו על פניו הקמוטות מצער ומזקנה.

פרק א'

יהודי בודד במדבריות גוֹזֵן

היה זה יום קיצי לוחט בחודש מנחם-אב³, במדבריות גוֹזֵן, אי שם בחצי-האי ערב. בכל השדות שמסביבו לא נראתה נפש חיה, הן מי יהין לצאת לחרוש את שדהו ביום חמסין שכזה? אך רוח אחרת היתה עם עמוס היהודי, כבר עם עלות השחר רתם הוא את פרתו למחרשה, והחל בחריצות בחרישת השדה.

ידוע? דע היטב, אשר אין הוא כשכניו הערביים: הם רשאים לנוח מעבודתם עד עבור גל החום; ואילו הוא, באם לא יסיים את מלאכתו בעיתה, לא יוכל למלאות השנה את שאיפתו, ולבקר את שאהבה נפשו יותר מכל – עמו וארצו הרחוקים,

נספח א:

נוסחאות הסיפור המקורי בתלמוד ובמדרשים

הסיפור מופיע בשלושה מקורות: בתלמוד ירושלמי, במדרש איכה רבה ובמדרש איכה זוטא, בשינויים שונים.

שלושת הגרסאות מועתקות כאן בשלימותן, וכפי שניתן להבחין, המחבר השתמש בפרטים מכל הגרסאות.

בגירסת התלמוד ירושלמי והאיכה רבה הסיפור מופיע בארמית. הוספנו סימני פיסוק על מנת להקל על ההבנה, כמו כן פירוש ותרגום לעברית על פי מפרשי המדרש.

גירסא א'

תלמוד ירושלמי, מסכת ברכות פרק ב' הלכה ד'
(בהוצאות הנפוצות דף יז, א או כה, ב),
עם הפירוש הנפוץ "פני משה"
להרב משה מרגלית (ה'ת"ע - ה'תקמ"א).

רַבִּינִין אָמְרִי: אֵהֶן מַלְכָּא מְשִׁיחָא, אֲנִי מִן חַיִּיא הוּא,
דְּוֹד שְׁמִיה. אֲנִי מִן דְּמַכְיָא הוּא, דְּוֹד שְׁמִיה. אָמַר רַבִּי
תַּנְחוּמָא: אָנָּה אַמְרִית טַעְמָא: "וְעָשָׂה חֶסֶד לְמִשְׁיחוֹ
– לְדָוִד". (תהילים יח, נא)

רַבִּי יְהוֹשֻׁעַ בֶּן לֵוִי אָמַר: צָמַח שְׁמוֹ.

רַבִּי יוֹדָן בְּרִיה דְּרַבִּי אִיבּוֹ אָמַר: מְנַחֵם שְׁמוֹ.

אָמַר חֲנַנְיָה בְּרִיה דְּרַבִּי אֲבָהוּ: וְלֹא פְּלִיגִין: חֲשַׁבְנִיה
דְּהָדָן כַּחֲשַׁבְנִיה דְּהָדָן: הוּא צָמַח, הוּא מְנַחֵם.

פני משה

אין מי חייא. אם מן החיים הוא, יהיה שמו דוד. ואם מן
המתים הוא, יהיה דוד בעצמו: למשיחו לדוד. לעולם דוד
הוא משיחו: הוא צמח הוא מנחם. הכל אחד כפי הגמטריא:

ודא מסייעא להו. האי עובדא דלקמן דקאמר מנחם שמה,
והובא מעשה הזאת באיכה רבתי [א, נא]: קאים רדי. היה
עומד וחורש וצעק השור שלו צעקה אחת, ואמר ליה ערבי
א' שעבר לפניו: יהודאי! תתיר צמד השורים ונקן המחרשה

סודו של עמוס

וְדָא מְסִיעָא לְהִי דְמַר רַבִּי יוֹדֵן בְּרִיָּה דְרַבִּי אִיבּוּ:

עוֹבְדָא הוּא בְּחַד יְהוּדִי, דְהוּא קָאִים רְדִי אַבְהָדָא
בְּקַעַת אַרְבַּל. גְּעַת תּוֹרְתִיהָ קְמוּי. עֵבֶר חַד עֲרַבִי
וּשְׁמַע קִלְהָ. אָמַר לִיה: בְּרַי יוּדִי, בְּרַי יוּדִי שְׂרִי תוֹרְךָ
וּשְׂרִי קִיקְנֵךְ, דְהָא חֲרִיב בֵּית מְקַדְשָׁא. גְּעַת זְמַן
תְּנִינֹת. אָמַר לִיה: בְּרַי יוּדִי, בְּרַי יוּדִי קִטֵּר תוֹרְךָ וְקִטֵּר
קִיקְנֵךְ, דְהָא אֲתִילִיד מִלְפָּא מְשִׁיחָא.

אָמַר לִיה: מַה שְּׁמִיָּה? אָמַר לִיה: מְנַחֵם. אָמַר לִיה:
וּמַה שְּׁמִיָּה דְאַבּוּי? אָמַר לִיה: חִזְקִיָּה. אָמַר לִיה: מִן הֵן
הוּא? אָמַר לִיה: מִן בִּירַת מְלָכָא דְבֵית לְחֵם יְהוּדָה.

אֲזַל, זְבִין תּוֹרּוּי וְזְבִין קִיקְנּוּי, וְאֲתַעְבִּיד מִזְבִּין
לְבַדִּין לְמִינּוּקִיָּה. וְהוּא עֵייל קִרְתָּה וְנִפְּיק קִרְתָּה, עַד
דְּעַל לְהֵהִיא קִרְתָּא. וְהוּן כָּל נְשִׂיא זְבִנָּן מְנִיָּה וְאַמִּיָּה
דְּמְנַחֵם לָא זְבִנָּה.

פני משה

שלך ותניח מלחרוש, מפני שהיום חרוב בית המקדש שלכם.
ואחר כך שצעק עוד פעם שנית, א"ל קשור שורך ותחרוש,
מפני שבו ביום נולד מלך המשיח שלכם:

מן הן. מאיזה מקום הוא:

ואיתעביד זבן לבדים למיינוקא. ועשה עצמו מוכר הלבדין
והמטפחות שכורכין בהם התינוקות, והיה עולה למקום ויוצא
למקום עד שבא לאותו המקום שאמר לו הערבי. והיו כל
הנשים לוקחין ממנו הלבדין ואמו של מנחם לא באת לקנות.

ושמע קול הנשים אומרות וקוראות לה: "אימיה דמנחם!
תבא הנה ותקנה בשביל בנך". והיתה עונה אותן: "אני הייתי
רוצה לחנקו לשונא ישראל, וכלפי התינוק היתה מכנה כן,
לפי שביום שנולד נחרב בית המקדש.

שמע קלן דנשיא אמרין: אמיה דמנחם, אמיה דמנחם! אתי זבנין לברך: אמרה: בעיא אנה מחנוק לסנאיהון דישראל, דביומא דאתיליד אחריב בית מקדשא.

אמר לה: רחיצין אנן דברגליה חריב וברגליה מתבני. אמרה ליה: לית לי פריטין. אמר לה: והוא מה אכפת ליה? אתי זבנין ליה! אן לית קמך יומא דן, בתר יומין אנה אתי ונסיב.

בתר יומין עאל לה היא קרתא. אמר לה: מהו מינוקא עביד? אמרה ליה: מן שעתא דחמיתניה, אתון רוחין ועלעולין וחספוניה מן ידי.

אמר רבי בון: מה לנו ללמוד מן הערבי הזה? ולא מקרא מלא הוא? "והלכנון באדיר יפול." (ישעיהו י, לד) מה כתיב בתריה? "ויצא חטר מגזע ישי." (ישעיהו יא, א)

פני משה

ואמר לה האיש הזה: "בטוח אני שכשם שנחרב ביומו כך עתיד להבנות ביומו" ובא ותקנה לו. ואמרה לו אין לי מעות. וא"ל ומה איכפת לי, קח עתה בשבילו ואם אין לך מעות אבוא פעם אחרת לכאן ואקח המעות.

לאחר ימים בא וחזר להמקום ושאל על אותו התינוק מה הוא עושה. ואמרה לו מן השעה שראית אותי ודברנו ממנו, בא רוח סערה וחספה אותו מידי והשיאו ונעלם מעיני:

מה לנו ללמוד מן הערבי הזה. שאמר שנולד באותו היום, והלא מקרא מלא הוא: "והלכנון באדיר יפול זה בית המקדש", ואז מיד "ויצא חטר מגזע ישי" ויוולד מלך המשיח:

נספח ב:

זה באמת קרה?

מבוא

הסיפור שהצגנו בספר מובא במדרש תוך כדי דיון על שמו של משיח. אחד החכמים סבור ששמו מנחם, והסיפור הזה מובא כראיה לדעתו. ישנם סיפורים נוספים (ראה מסכת סנהדרין דף צח עמוד ב) שבהן נצפה המשיח במקום מסוים (בשערי רומא כעני חולה, וכדומה).

האם פירוש הדבר כי אכן ימי חייו של המשיח הם כאורך ימי הגלות? האם אנו מצפים לזקן בן אלפיים לשנה שנה שיופיע יום אחד ויוציא אותנו מגלות להגאולה? האם עלינו להבין סיפור זה פשוטו כמשמעו, כפי שנראה מאגדות אלו?

בספרות גדולי התורה במשך הדורות – במיוחד בתורתם של אלו שהתמקדו בנושאים של משיח וגאולה – אנו מוצאים גישות שונות לפרשנות סיפורים האלו, בהתאם לגישות השונות לחלק האגדה שבתורה בכלל.

ובכן, נסקור בעמודים הבאים גישות ופירושים שונים לסיפורינו.

גישה פשטנית שנדחתה:

גישה אחת היא ללמוד את הסיפור כפי שהוא ולהבין את הדברים כפשוטם; כלומר, המשיח שכולנו מחכים לו אכן נולד ביום התשיעי לחודש מנחם-אב בשנת ג'תתכ"ט, ונקרא שמו בישראל מנחם בן חזקיה, ומאז הוא נשאר חבוי עד שיבוא ויגאלנו.

אולם גישה זו אינה מקובלת כלל ועיקר ואין בנמצא אף פרשן שמסביר כך. יתר על כן: אין אנו מוצאים בהלכה דרישה כל שהיא שמשיח ייקרא בשם מנחם או שייוולד ביום מסוים, או שיהיה בגיל מסוים. אדרבה, מקורות ההלכה מזכירים רק את המשיח על בסיס ייחוסו לדוד המלך, אישיותו ופעילותו ותו לא.

מעניין הדבר אשר המדרש הזה עלה לדיון ב"ויכוח ברצלונה" המפורסם בו התעמת הרמב"ן אל מול כמרים נוצריים ומומרים יהודים שניסו להוכיח מן התלמוד (!) כי "משיחם" היה משיח אמת. הרמב"ן דחה את טענתם באמצעות הסיפור הזה (בהשתמשו במובנו הפשטני) כדי להוכיח כי המשיח נולד בזמן החורבן – הוי אומר כי מן התלמוד על כל פנים, ברור ש"משיחם" שנולד ונהרג על פי כל החשבונות לפני חורבן בית המקדש - אינו המשיח.

אבל ידוע הכלל שבויכוחיהם עם הנוצרים, חכמי ישראל "דחו בקש" את המקשים ואין להסיק מכך מאומה לגבי שיטתם האמיתית, ואכן הרמב"ן עצמו מבהיר שם כי "ההגדה הזאת או שאינה אמת או שיש לה פירוש אחר מסתרי החכמים".

גם רבי יצחק אברבנאל טוען בתוקף נגד הבנה שכזו בסיפור. הוא קובע נחרצות כי מגוחך להבין את הסיפור הזה פשוטו כמשמעו, ולכן הוא מסביר את זה כמשל כפי שנראה בהמשך.

גישה פשטנית מקובלת:

לפני שנעבור לפרשנויות המטאפוריות של מהר"י אברבנאל ואחרים, עלינו להציג אסכולה שאכן מבינה את הסיפור פשוטו כמשמעו, בד בבד עם הסבר פשוט וישיר על שאלת גילו של המשיח.

העובדה שאיננו יכולים לקבל כהנחת יסוד שהמשיח הוא אדם שנולד ביום החורבן, לא מחייבת לפרש את סיפור המדרש כמשל.

אכן, נולד בתשעה באב בשנת החורבן ילד בשם מנחם, נער זה היה ה"משיח שבדור" של דור החורבן. המושג "משיח שבדור" הוא שבכל דור ישנו אדם בעל תכונות משיחיות שבפוטנציאל מסוגל לגאול את עם ישראל באם הם ראויים לכך.

למרבה הצער, מנחם זה לא זכה לממש את היכולת שלו בשל אי-מוכנותו של העם היהודי לגאולה, ובדור הבא היה בנמצא אדם אחר בעל יכולת מימוש זו.

ה"משיח שבדור", הינו מושג שהוזכר על ידי פרשנים רבים. החתם סופר כותב:

מיום שחרב בית המקדש, מיד נולד אחד הראוי מצדקתו להיות גואל, וכשיגיע הזמן יגלה אליו השי"ת וישלחו . . .
ובעוונותינו כי רבו כבר כמה וכמה מתו ולא זכינו שיערה

סודו של עמוס

אליהם רוחו של משיח [ה]גם כי הם ראויים לכך, אבל הדור לא היה ראוי, אולם כשיגיע אי"ה יגלה אליו ה' כמו למשה בסנה וישלחהו".

— שאלות ותשובות חתם סופר חלק ו סימן צח

באניקלופדיה ההלכתית שדי חמד (חיברה הרב חיים חזקיה מדיני) מובא:

צריך להיות בכל דור הא' הראוי אם יזכו הוא יהי' השליח על ידי אלי', ואם לא יזכו יהי' כשאר הצדיקים בלא הפרש, ובמת ר"ל אחד צ"ל אחר במקומו שיהי' ראוי, ע"ד דאמור בקידושין (ע"ב) וזרח השמש ובא השמש...

ובדרך הזה הי' משוער אצלם בכל דור מי הוא ולכן אחר החורבן בית שני הי' מנחם . . ואחר אחרית ימיו היה רבינו הקדוש, ולכן בדורו אמרו וידעו שהוא המוכן, ואחר מות רבי הי' מי שדיבר עם ריב"ל בסנהדרין ואחריו בימי רבי נחמן היה ר"ג, וכן בכל דור ודור צריך להיות אחד מוכשר שמא יזכו (ועפי"ז כתבו ג"כ תלמידי האר"י ז"ל שבימו הי' האר"י ז"ל) וכ"ז הוא פשוט.

— שדי חמד פאת השדה מערכת האל"ף כלל ע'.

רבי עובדיה מברטנורה כותב באופן דומה בפירושו למגילת רות:

בכל דור ודור ישנו אחד מזרע יהודה שהוא ראוי להיות משיח לישראל, אם היו מרפאים עון נחש הקדמוני מביניהם, כדי שתנוח עליו רוח ה' ולא יעכב הנחש.

— מדרש רות (דפוס אלטונה ה'תקס"ט) דף ז עמוד ב

על פי עיקרון זה של ה"משיח שבדור", מסביר הרבי מליובאוויטש:

ההלכה היא (ראה משנה תורה להרמב"ם, הלכות תשובה פרק ז,

הלכה ה) כי כאשר בני ישראל ישובו בתשובה, משיח יגיע מיד ("ישראל עושין תשובה ומיד הן נגאלין").

היכולת לעשות תשובה אינה מוגבלת לזמן מסויים, אלא לכל יהודי יש אפשרות לעשות תשובה בכל רגע נתון, אפילו ברגע הראשון אחרי החורבן, כפי שמורה הפסוק "אני ישנה ולבי ער" (שיר השירים פרק ב' פסוק ה'). בזוהר ובמדרש מתפרש הפסוק כך: "אני ישנה בגלות, אך לבי תמיד ער להקב"ה".

"מבחינה הגיונית אם כך, מתחייב כי המשיח חייב לעמוד מוכן מרגע התחלת הגלות למקרה האפשרי בהחלט ש ישראל יעשו תשובה והוא ייקרא למלא את משימתו.

יתר על כן: אנו מחוייבים להאמין כי המשיח יכול להגיע "בכל יום שיבוא"; גם זה מוביל למסקנה כי אדם הראוי להיות המשיח חייב להתקיים בכל עת.

– מעובד מלקוטי שיחות חלק כ"ד ע' 14 ואילך

גישה לוגית זו מגלגלת לפתחנו תמיהה חזקה: אם הסיבה שהקב"ה מכין "משיח פוטנציאלי" בכל דור היא בכדי שהמשיח יהיה מוכן בכל רגע נתון לגאול את בני ישראל אם יימצאו ראויים לכך, כיצד ענה הילד שנולד ביום החורבן על הדרישה הזו? הרי הילד מנחם היה זקור למספר שנים על מנת להתבגר דיו בכדי שיהיה ביכלתו לגאול את ישראל!

הרבי עומד על כך:

לכאורה לא מובן: איך אפשר לומר כי ביאת המשיח והגאולה היו יכולים להתרחש ברגע שלאחרי החורבן - בעוד ש"גואלן של ישראל" באותה עת היה תינוק שזה עתה נולד?